

DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ

Naša turska svakodnevnica

Hrvatski i turski jezik u višestoljetnome su kontaktu bili od 15. stoljeća. Taj kontakt ostavio je traga u hrvatskome jeziku u obliku turcizama. Turcizam je jezična jedinica preuzeta iz turskoga jezika; u hrvatskome ih je mnogo te se, poput drugih (velikih) skupina posuđenica, mogu razvrstati prema različitim kriterijima.

Turcizmi se u lingvističkoj literaturi često razvrstavaju s obzirom na njihovu uporabu: na posve prihvaćene riječi bez odgovarajuće domaće zamjene (npr. *bakar¹*, *boja*, *čelik*, *sat*...), na riječi kojima se označuju stvari i pojave iz turske i(li) islamske sadašnjosti i prošlosti (npr. *aga*, *džamija*, *fes*, *ramazan*, *sandžak*, *vezir*...) te na stilski obilježene riječi, za koje postoje neutralne domaće riječi (npr. turcizmi *barjak*, *dušmanin* za domaće riječi *zastava*, *neprijatelj*).

Za neke riječi turski je bio posrednik u posuđivanju, pa se turcizmi mogu dijeliti i s obzirom na izvorni jezik iz kojega riječ potječe. Iz perzijskoga potječu primjerice turcizmi *badem*, *dugme*, *kesa*, *lula*, *papuča*, *šegrt*, iz arapskoga su npr. *ćup*, *duban*, *grimiz*, *melem*, *miraz*, *zanat*, iz grčkoga *fenjer*, *kesten*, *krevet*, iz talijanskoga *skela*, *trampa*.

Neke su pak turske riječi u hrvatski posuđene u dva navrata, jednom izravno iz turskoga, jednom uz posredništvo europskih jezika. Tako je primjerice iz turskoga *köşk* 'čardak, kula, ljetnikovac' izravno posuđena riječ *ćošak*, a preko francuskoga riječ *kiosk*. Iz turskoga *tülbend* 'turban' izravna je posuđenica *turban*, a uz posredništvo talijanskoga *tulipán*. Iz turskoga *havıyar* 'posoljena ikra' izravno potječe riječ *ajvar*, a uz posredništvo europskih jezika turska je riječ dospjela u hrvatski kao *kavijar*. Turski *şakal* izravno je dalo *ćagalj*, uz njemačko posredništvo istoznačno *şakal*, a turski *kebab* 'na komade izrezano meso' izravno je posuđeno kao *ćevap*, uz njemačko posredništvo kao *kebab*. Turska riječ *şeker* izravno je posuđena u standardni jezik kao *šećer*, dok je u dijalekte posuđena uz posredništvo njemačkoga odnosno talijanskoga kao *cuker*, *cukar*.

Hrvatski se turcizmi mogu razvrstavati i s obzirom na to o kojim je jezičnim jedinicama riječ. Većina su hrvatskih turcizama imenice, no iz turskoga potječu i pridjevi poput *ćelav*, *jogunast*, *kadar*, *kivan*, *mamuran*, *sakat*, *šašav*, glagoli poput *banuti*, *basati*, *hapsiti*, *tamaniti*, *uščariti*, *zezati*, usklici poput *(h)ajde*, *jok* te prilozil/čestice poput *bar*, *barem*, *baš*, *ćak*, *tek*. Turskoga su podrijetla i sufiksi *-luk* (kao u *lopo¹luk*, *mamurluk*), *-džija* (kao u *ćevabdžija*, *šaljivdžija*) te sufiks *-ana*, izveden iz turcizama poput *kavana*, *barutana*. Sufiks *-ana* potječe od turskoga *hane* 'kuća' i produktivan je u standardnome jeziku u tvorbi imenica (usp. *ciglana*, *dvorana*, *teretana*, *toplana* itd.)

¹ U ovome su tekstu turcizmi označeni kosim slovima.

Mnoge dijelove naše svakodnevnice prožimaju turcizmi, kao što će se vidjeti u sljedećim primjerima.

Iz turskoga potječu mnoge riječi koje označuju oruđe i oružje i njihove dijelove: *alat*, *čekić*, *satara*, *kubura*, *alka*, *buzdovan*, *barut*, *katran*, *sačma*, *tane*, *top*, *fitilj*, *baždar*.

Uzgajivačima konja i jahačima vrlo su dobro poznati turcizmi *ergela*, *timar*, *mamuza*, *ular*.

Svakodnevno odijevanje i obuvanje također sadržava mnoge turcizme. Na noge rado odijevamo *čarape*, pogotovo ako su od *pamuka*. Doma obuvamo *papuče*, a vani *čizme* s debelim *đonom*. U *torbi* s *kopčom* katkad se nađe *lepeza* ili *marama*.

Namještaj za dnevni odmor neki nazivaju *sofa*, drugi *divan*, a za ugodan noćni odmor potreban je *krevet* s *jastukom* i *jorganom*. Manji predmeti mogu se pospremiti u *kutije*, a za veće nam je potreban *sanduk*, koji stoji na *tavanu* ili u *odaji* na *katu*.

Dobre *dadilje* s djecom grade *kule* u pijesku i čitaju im priče o *divovima*.

Kad odriješimo *kesu* i kupujemo u *kiosku* ili u *dućanu*, pa čak i ispod *tezge*, ništa nećemo dobiti *badava* ili *mukte*, ali ćemo *kusur* izbrojiti do posljednje *pare* i spremiti u *džep*.

Turskoga su podrijetla i nazivi za cvijeće poput *karanfil*, *zumbul*, *jasmin*, *jorgovan*, *kadičica*, te za voće i povrće kao što su *badem*, *kesten*, *naranča*, *limun*, *patlidžan*. I najizbirljiviji će sladokusci među turcizmima naći hranu koju vole, bio to *jogurt*, *kajgana*, *kajmak*, *ajvar*, *ćevapi* u *somunu*, *sarma*, *ćufte*, *čorba*, *đuveč*, *burek*, *pita*, *baklava*, *pekmez* ili *šerbet*. Svakodnevnicu je gotovo nezamisliva bez *kave* ili *čaja*, a nekima i bez *rakije* i *dubana*. Kuhanje nam olakšavaju *tava*, *tepsija* i *džezva*.

Turcizmi su i *bečar*, *mangup* i *čoban*, a ima i riječi kojima se opisuju neke osobine i ponašanja ljudi: *bedak*, *budala*, *raskalašen*, *inat*, *kavga*, *šamar*.

Možda sve ovo djeluje kao *lakrdija*, pa nemojte pasti na *tur* kad čujete da turcizme upotrebljavamo i kad nas boli *bubreg* ili *kičma* ili imamo ravne *tabane*; kad gradimo *bedeme*, kopamo *jarak* ili *bunar*; kad se na *tulumu* napijemo kao *deva* i zaboravimo koliko je *sati*; kad na ljetovanju unajmljujemo *čamac* ili gledamo *majmune* u *kavezu*; kad zapisujemo note u *kajdanku*, kad sviramo *gajde* ili *tamburu*... i u još mnogim drugim situacijama.

Preplatite se na osmo godišće *Hrvatskoga jezika*!

Preplatiti se možete putem e-adrese hrjezik@ihj.hr ili mrežnih stranica knjige.ihj.hr. Uplate se šalju na račun u Privrednoj banci Zagreb: HR6023400091110616363 s naznakom „za *Hrvatski jezik*”. Svi pretplatnici postaju članovi Kluba pretplatnika časopisa *Hrvatski jezik* te ostvaruju pravo na 40 % popusta na sva institutska izdanja.